

Kad ga, potaknut zaslugom ovoga ovdje, obadvojici ovih dadeš, poklonit ćeš trojicu najplemenitije i najneporočnije braće ne samo sebi i ovim ovdje tolikim i takvim muževima, te 37 nama, prijateljima tvojim, nego i državi. Učini, dakle, ono što si za preplemenitoga i preslavnoga čovjeka učinio nedavno u vijećnici isto to sada na trgu za prečasnju i čitavu ovomu mnoštvu predragu braću. Kao što si onoga prepustio senatu, tako ovoga predaj narodu, čiju si volju oduvijek najviše cijenio i, ako je onaj dan za tebe bio najslavniji, a za rimski narod najmiliji, nemoj, preklinjem te, Gaju Cezare, oklijevati da što češće tražiš zaslugu sličnu ondašnjoj slavi. Ništa nije narodu tako milo kao dobrota, nijedna među tvojim 38 brojnim vrlinama ni čudsnija ni cjenjenija od milosrđa. Ljudi, naime, ničim ne postaju sličniji bogovima negoli time što ljudima poklanjaju život. Ničega nema ni tvoj položaj većega negoli da možeš niti narav boljega negoli da hoćeš spasiti što više ljudi. Možda bi još duži govor zahtijevala parnica, narav tvoja, zacijelo, još kraći. Stoga, budući da držim kako je korisnije da sa sobom govoriš ti sam negoli ja ili bilo tko drugi, učinit ću ubrzo kraj: samo ću te podsjetiti kako ćeš život, pokloniš li ga onomu izočnomu, pokloniti svima ovima nazočnima.

Marko Tulije Ciceron

Izbor iz pisama

OD KONZULATA DO POVRATKA IZ PROGONSTVA (63-58. G. PR.N.E.)

O Ciceronu, govorniku, filozofu, političaru, koji je bio i *homo novus* i *pater patriae*, gotovo sve je već rečeno. No ipak valja istaknuti njegove dvije važne ljudske osobine koje se razaznaju baš iz njegovih pisama: to je bio čovjek vrlo visokih moralnih načela koja mu nisu pribavila baš dobru reputaciju među korumpiranim i željnim vlasti političarima toga doba. Drugu osobinu najbolje iskazuje sam August, kada je navodno, prema Plutarhovoju priči, uhvatio svog nećaka kako potajno čita jednu Ciceronovu knjigu: "Bio je to znamenit čovjek, sinko, velika uma i srca; i jako je volio svoju domovinu."

U svojim pismima Ciceron otkriva mnoge trenutke iz svoga privatnog života, a ujedno i iz svakidašnjice života u državi čiji je on bio neizostavan sudionik. Jednostavan jezik privatnog intimnog pisma razotkriva nam sve: od sinova rođenja do kćerine smrti i razvoda sa ženom, od boli jednog izgnanika pa do ponosa jednog političara, od njegova djelovanja kao konzula pa do odanosti prema Pompeju i prijateljstvu s Cezarom, od građanskog rata do otvorenog sukoba s Antonijem, do kraja republike i njegova života. Jednom riječju, cjelokupno postojanje jednog čovjeka na kojem se također, u punom sjaju, reflektiraju događaji iz jednog od najnemirnijih i najintenzivnijih razdoblja u rimskoj povijesti. Okosnicu ovoga izbora čine pisma iz progonstva 58. g. pr. n. e., koja prikazuju vjerojatno neke od najtežih trenutaka u Ciceronovu životu kada je izgubio sve osim života. "Possum oblivisci qui fuerim, non sentire qui sim, quo caream honore, qua gloria, quibus liberis, quibus fortunis, quo fratre?" (*Ad Att. III,10*)

Rodenje sinčića, laskanje Pompeju i opis nezadovoljstva trijumviratom teme su ostalih pisama. Slabost, neodlučnost, nesuvislost, s druge strane ponos, taština i ambicioznost, okrutno otkrivaju ljudsku stranu Ciceronove ličnosti. I s pravom se Petrarca iznenadio kada je 1345. g. otkrio kodekse s Ciceronovom korespondencijom: "Marce Tulli, nunc tandem quis tu tibi esses agnovi" (*Fam. XXIV,31*).

Tekst je preveden prema školskom izdanju Auguste Izzo d'Accini, *Lettere di Cicerone*, Roma 1971, kojem je u osnovi izdanje L.A. Constansa i J. Bayeta, *Cicéron, Correspondance*, Les Belles Lettres, Paris, 1940.

1. Ad Att. I, 2

Ciceron pozdravlja Atika

Znaj da sam za konzulovanja Lucija Julija Cezara i Gaja Marcija Figula¹ postao bogatiji za jednog sinčića i da je Terencija zdrava. Tako mi dugo ništa ne pišeš! Ja sam tebi u prethodnom pismu potanko napisao sve o svojim planovima za budućnost. U ovom trenutku razmišljam o tome da li da prihvatim obranu Katiline, svoga suparnika.² Suci koje sam htio su tu, a sam tužilac mi je vrlo naklon. Ako bude oslobođen, nadam se da će mi biti bliži u predstojećoj predizbornoj borbi,³ ako se ipak drugačije dogodi, to ću strpljivo podnijeti.

Hitno moraš doći, jer vlada opće mišljenje ljudi da će tvoji prijatelji plemenita roda biti protiv moje kandidature za tu državnu službu.

Mislim da ćeš mi biti od vrlo velike pomoći da zadobijem njihovu naklonost. Zato nastoj da budeš u Rimu početkom siječnja, kako si i odlučio.

¹ Oko 65.g.pr.n.e.

² Ne zna se da li je to zaista i učinio.

³ Katilina se međutim udružio s Gajem Antonijem.

2. Ad Fam. V, 7

Marko Tulije Ciceron, sin Markov, pozdravlja Gneja Pompeja, sina Gnejeva, velikog vojskovođu.¹

Ako ste ti i vojska u redu, dobro je. Silno sam se obradovao zajedno sa svima tvome pismu koje si službeno poslao jer si pokazao da toliko vjeruješ u mir koliko sam ja neprestano svima obećavao pouzdajući se jedino u tebe. No moraš znati i ovo da tvoji stari neprijatelji, a sada novi prijatelji², silno očajavaju jer ih je pismo potreslo i lišilo svake nade.

Međutim, što se tiče pisma koje si lično meni uputio, iako sadržava tek neznatan znak naklonosti prema meni, ipak znaj da mi je bilo drago: obično me ništa tako ne veseli koliko saznanje o mojim zaslugama; ako nekad i ne dobijem na njih odgovor s druge strane, drago mi je da se s moje strane iskazuje veća uslužnost. Uopće ne sumnjam da će nas država međusobno sjediniti i u mišljenju i u političkoj djelatnosti, ako sam te svojim vrlo velikim nastojanjem uspio nedovoljno približiti sebi.

I da saznaš što mi je nedostajalo u tvome pismu, to ću napisati otvoreno, kako mi nalaže moja ćud i naše prijateljstvo. Izveo sam ona djela za koja sam u tvome pismu očekivao makar neko čestitanje, bilo zbog našeg prijateljstva bilo zbog

ljubavi prema državi; držim da si to ispustio iz bojazni da ćeš uvrijediti nečiju ličnost³. Ali znaj da ono što sam učinio za dobrobit države odobrava čitav svijet i svojim uvjerenjem i uz vlastito osvjedočenje; shvatit ćeš, kada budeš došao, da sam to učinio tako promišljeno i tako odlučno da će ti biti drago da se ja, koji nisam mnogo lošiji od Lelija⁴, pridružim i u političkom djelovanju i u prijateljstvu tebi koji si mnogo znamenitiji nego što je bio Afrikanac.

¹ Službeno oslovljavanje s naznakom očeva imena. Pozdravna formula je također službena i upotrebljavala se pri obraćanju imperatoru, vrhovnom zapovjedniku vojske.

² To su demokrati koji su mu postali prijatelji kada je 70. g.pr.n.e., za vrijeme svog prvog konzulata, premda je bio Sulin sljedbenik, dao neograničenu vlast pučkim tribunima.

³ Taj netko mogao bi biti Cezar. Ciceron daje svoj politički prikaz.

⁴ Radi se o Leliju, prisnom prijatelju Publija Kornelija Scipiona Emilijana Mlađeg Afrikanca. Bio je poznat govornik, konzul 140. g.pr.n.e., ali iznad svega glasovit po svojim moralnim odlikama koje su mu i pribavile nadimak *Sapiens*. Ciceron ga je više puta žarom hvalio i upotrijebio njegovo ime za naslov knjige *De amicitia*.

3. Ad Att. II, 18

Ciceron pozdravlja Atika

Primio sam nekoliko tvojih pisama iz kojih sam razabrao kako zabrinuto i uzbuđeno žudiš saznati šta ima nova. Stežu me sa svih strana i ne opirem se više robovanju, već se bojim smrti i progonstva kao većih zala, a ustvari mnogo manjih. Na ovu situaciju, kakva je sada, žale se svi i ničija je riječ ne može olakšati. (krajnji cilj) je onima koji nas drže u vlasti¹ nikome ne ostaviti ma ijednu priliku za darežljivost prema narodu². Mladić Kurion³ se jedini usuđuje govoriti i javno protiviti. On dobiva od rodoljuba vrlo velike aplauze, skupno ga pozdravljaju na trgu, što odražava vrlo veliko poštovanje, a uz sve to slijede ga i vrlo mnogi znakovi naklonosti. A Fufija⁴ prate uzvicima, psovka-ma i zvižducima. Iz ovoga se ne nazire veća nada nego tuga, jer se još vidi slobodna volja naroda, premda mu je snaga sapeta.

I da ne ispituješ (u detalje) o pojedinostima događaja, znaj da je čitava situacija⁵ dovedena dotle da ne postoji nikakva nada da će jednom biti slobodna ne samo privatna lica, već i državni službenici. Ipak, i pod ovim pritiskom razgovor barem u društvima i na gozbama teče slobodnije nego prije. Žalost zbog robovanja počinje potiskivati strah, ali tako da krajnji očaj ispunjava sve. Kampanski zakon⁶ predviđa proklinjanje kandidata za državnu službu ako bi na skupštini predložili da se drugačije razdijeli zemlja nego što je propisano u Julijevim zakonima. Svi osim jednog ne oklijevaju se zakleti, a smatra se da je Lateranso⁷ izvršno učinio što se prestao natjecati za službu pučkog tribuna samo da se ne bi morao zaklinjati.

No ne mili mi se više pisati o situaciji u državi. Nezadovoljan sam sobom i ne mogu pisati bez velike boli. Ne ponašam se ponizno ako se uzme u obzir opća klonulost, no ipak nedovoljno hrabro uzevši u obzir tolike pothvate koje sam napravio. Cezar me vrlo ljubazno poziva u ono⁸ poslanstvo, da mu budem legat, a dopušteno mi je i slobodno poslanstvo⁹ radi ispunjenja zavjeta. No, ovo drugo mi ne pruža dovoljno zaštite od Ljepušnoga¹⁰ i udaljava me od bratova dolaska¹¹, a ono prvo je i sigurnije i ne sprečava me da dođem onda kada bih htio. Ovo posljednje¹² ja prihvaćam i ne mislim da ću se time okoristiti, no ipak to nitko ne zna. Ne mili mi se bježati, želim se boriti. Ljudi su mi jako skloni. No ništa ne tvrdim, a ti ćeš ovo prešutjeti.

Ja sam doista uznemiren zbog Stacijeva¹³ oslobađanja i nekoliko drugih stvari, ali već sam postao posve tvrde kože. Htio bih tebe, odnosno želio bih da si tu; tada mi ne bi nedostajalo niti savjeta, niti utjehe. Budi tako spreman da doletiš ako te budem pozvao.

Politička situacija: Pompej se udružuje s Cezarom i Krasom u prvi trijumvirat 60. g.pr.n.e. Cezar pokušava privući Cicerona u zajedničko političko djelovanje (*Ad Att. II,3*), ali Ciceronu nedostaje osjećaja za političku stvarnost: ne želi izdati svoje ideale i, premda nema povjerenja u optimates, uvjeren je da je povijesni trenutak naklon Cezaru (*Ad Att. II, 1,6*). Ciceron se povlači u svoje vile i čini mu se da je republika na izdisaju.

¹ To su trijumviri.

² Tj. da ne daju nikome "mogućnost koncesije", da sve nadmaši u liberalnosti i popustljivosti u cilju pridobivanja naklonosti naroda kojega zapravo korumpira.

³ *Adulescens Curio* je Gaj Skribonije Kurion, nekada mrzak Ciceronu zbog svoje raspuštenosti, ali sada njegov prijatelj jer se suprotstavlja trijumvirima. Kada mu Cezar bude platio dugove, Kurion će postati diskretniji; nakon toga postat će Pompejev pristaša, a onda će slijediti Cezara u građanskom ratu.

⁴ Kvint Fufije Kalen, pučki tribun 59. g.pr.n.e.

⁵ U državi.

⁶ Cezar je dao odobriti *leges Iuliae* koje su govorele o raspodjeli *ager Campanus* građanima koji su imali više od 3 sina. Ova *lex Campana* (kako je prezrivo naziva Ciceron) predviđala je i proklinjanje kandidata za magistrature ako bi u skupštini iznijeli prijedlog da se zemljišni posjed podijeli drugačije nego po Julijevim zakonima. Budući da je *exsecratio* bila posljedica krivokletstva, kandidati su se morali zakleti na vjernost cesarovskim demokratskim zakonima.

⁷ Marko Juvencije Laterenso iz konzervativne stranke.

⁸ Ono dobro poznato poslanstvo bila je misija u Galiji.

⁹ Slobodno poslanstvo odobravala je država kao nagradu znamenitim ljudima. Oni su tako mogli putovati u privatne svrhe, npr. da ispune neki zavjet (*voti causa*), s istim privilegijama koje bi imali ako bi putovali za državne interese.

¹⁰ *Pulchellus* je sarkastičan deminutiv za Publija Klodija Pulhera koji se malo prije toga vratio u Rim nakon obavljanja kvesture na Siciliji. On je uz Cezarov pristanak dao da ga usvoji jedan plebejac, mijenjajući tako aristokratsko obiteljsko ime *Claudius* u *Clodius*. Bit će izabran za tribuna 58. g.pr.n.e. i predložiti će zakon koji će Cicerona prisiliti da ode u prognostvo, a kasnije će spriječiti njegov povratak. 56. g.pr.n.e., u službi edila, pokrenut

će parnicu protiv Milona, vode naoružane skupine koja je podržavala optimates i koji je prethodne godine potpomagao Ciceronov povratak iz prognostva. No Klodije će biti ubijen 52. g.pr.n.e. u sukobu na via Appia s pobornicima Milonovim koji se te godine kandidirao za konzulat. U tmurnoj atmosferi parnice koja je slijedila taj događaj Ciceron je uzalud pokušavao obraniti prijatelja sjajnim govorom (*Pro Milone*), ali Milon je bio osuđen i morao je otići u prognostvo.

¹¹ Brat Kvint je od 61. g.pr.n.e. bio prokonzul u Aziji, ali se te godine nije vratio jer mu je *imperium* bio produljen.

¹² Tj. *legatio Caesaris*.

¹³ Stacije je bratov rob čije je oslobađanje žalosno utjecalo na Cicerona.

4. Ad Att. III, 3

Ciceron pozdravlja Atika

Kamo sreće da ugledam onaj dan kada ću ti zahvaliti što si me prisilio da živim! Dosad se čak jako kajem. Ali te molim da smjesta dođeš k meni u Vibon¹, kamo sam skrenuo svoj put iz mnogo razloga. Ako budeš onamo došao, moći ću odlučiti o čitavu putu i o svome bijegu; čudit ću se ako to ne budeš učinio. No vjerujem da ćeš ti to učiniti.

¹ Vibon je današnje Vibo Valenza gdje je Ciceronov prijatelj Lucije Sika imao vilu. Kod njega je Ciceron namjeravao naći utočište i utjehu.

5. Ad Att. III, 4

Ciceron pozdravlja Atika

To što sam iznenada otišao iz Vibona, kamo sam te pozivao, htio bih da radije pripišeš mojoj nesreći nego hiru. Donijeli su mi, naime, tekst prijedloga zakona o mojoj propasti u kojem se nalazilo ono za što sam čuo da je bilo ispravljeno, tj. da mogu boraviti na udaljenosti od 400.000 stopa od Italije, a unutar te udaljenosti mi nije dopušteno dolaziti. Odmah sam skrenuo put u smjeru Brundizija prije dana izglasavanja zakona, i da Sika, kod kojeg sam bio, ne nastrada i zato jer mi nije bilo dopušteno da boravim na Malti.¹ Sada se ti požuri da me sustigneš samo ako se budem negdje zadržao. Dosad me ljubazno ugošćuju, ali bojim se onoga što predstoji. Ja se, moj, Pomponije, jako kajem što živim, na što si ti kod mene najviše utjecao. Ali o tome ćemo razgovarati licem u lice. Samo nastoj da dođeš.

¹ Ciceron je najprije kanio otići na Maltu, no bila je previše blizu.

6. Ad Att. III, 7

U Brundizij sam stigao 18. travnja. Toga dana su mi tvoji robovi predali pismo od tebe, a tri dana nakon toga drugi robovi su mi donijeli drugo pismo. To što me tražiš i hrabriš da dođem kod tebe u Epir, ta tvoja želja mi je silno draga i nimalo nova. Tu bih pomisao čak i odabrao da mogu ondje provesti čitavo vrijeme (mrsko mi je, naime, mnoštvo naroda, izbjegavam ljude, jedva mogu gledati svjetlo sunca i ta mi samoća, osobito na tako poznatom mjestu, ne bi bila gorka). A ako bih tamo morao otići usput, da se navratim, prvo daleko je, drugo samo četiri dana je udaljeno od Autronija i ostalih, a treće, tebe tamo nema.¹ Da se ja tamo nastanjujem, utvrđeni bedemi bi mi bili od koristi, a budući da sam u prolazu, to mi nije neophodno. Da se to usudim učiniti, otišao bih u Atenu. Upravo se tako dogodilo kako i želim. Sada su i moji neprijatelji ondje, ti mi nisi tamo, bojim se da će oni zaključiti da i onaj grad nije dovoljno daleko od Italije, a i ne pišeš mi do kojeg dana da te čekam.

Time što me potičeš na život postižeš jedino to da ruke držim daleko od sebe, ali ništa drugo ne možeš učiniti, odnosno da se ne kajem zbog svoje odluke i ostanaka na životu. Što je, naime, to što bi me moglo zadržati, osobito ako nema više one nade koja me pratila dok sam putovao? Neću nabrajati sve nesreće u koje sam upao vrlo nepravedno i posredstvom zločina ne toliko mojih neprijatelja koliko zavidnika, i da svoju tugu ponovo ne proživljavam i da tebe isto ne ražalostim. I tvrdim ovo: da nitko nikada nije bio toliko unesrećen i da nitko više nije trebao željeti smrt. Najčasnija prilika za odlazak ususret smrti je prošla; preostali trenuci ne služe toliko za pomoć koliko za svršetak boli. Vidim da si sakupio sve o političkoj situaciji za što smatraš da bi mi moglo pružiti neku nadu u promjene. Premda je sve to neznatno, ipak bih to očekivao, jer mi je tako milo. Ako se ti budeš požurio, sustići ćeš me; ili ću odlaziti prema Epiru ili ću polako ići za Kandaviju.² Dvouljenju, pak, u vezi Epira ne pridonosi moja nesigurnost, već to što ne znam za brata, gdje ću ga vidjeti; ne znam niti kako ću ga vidjeti niti kako ću se od njega rastati.³ To je najveće i najžalosnije od svih mojih jada. Ja bih ti i češće i više pisao da mi ova moja bol nije oduzela ne samo sve dijelove duše nego i okretnost u ovoj vrsti pisanja. Želim te vidjeti. Brini se da budeš zdrav. Predano 30. travnja.

¹ U Epiru je Atik imao velike posjede, ali se nije tamo osobno nalazio jer je bio u Rimu.

² Kendavija je planinski kraj u Iliriji preko kojeg je prolazila *via Egnatia*, produžetak *via Appia* s one strane Jadranskog mora. Išla je od Dirahija (tj. Drača) do Tesalonike (tj. Soluna).

³ Došavši u Dirahij, saznat će da mu je brat na putu prema Rimu pošto je završio službu propretora u Aziji. Tada će ga minuti želja da ga vidi te će mu savjetovati u pismu naslovljenom za Atenu da se požuri stići natrag u domovinu da brani također i sebe sama od spleta protivnika.

7. Ad Att. III, 10

Ciceron pozdravlja Atika

O događajima koji su se zbili do 25. svibnja saznao sam iz tvoga pisma, a o preostalima čekam vijesti u Tesalonici, kako ti naznačuješ. Kada mi one budu donijete, lakše ću moći odlučiti gdje bih mogao boraviti. Naime, ako bude razloga, ako se nešto bude dogodilo, ako budem spazio nadu, ili ću čekati ovdje ili ću poći k tebi;¹ ako pak to bude propalo, kako ti pišeš, razmislit ću o nečem drugom. Apsolutno ni o čemu mi dosad ne javljate osim o njihovoj neslozi koja se među njima javlja više zbog opće političke situacije nego zbog mene. Stoga ne znam što bi mi ona koristila. No ipak, dokle god vi želite da se nečemu nadam, vas ću slušati.

Budući da me tako često i tako žestoko prekoravaš i govoriš da sam slaba duha, pitam te da li postoji koje zlo tako veliko a da ga ne bi bilo u mojoj nesreći? Da li se itko ikad survao s tako uzvišenog položaja,² iz tako plemenite pobude³, da li itko s tolikim darovima duha, promišljenosti, općom naklonošću i uz tolike zaštite svih rodoljuba? Mogu li zaboraviti tko sam bio, a ne osjećati tko sam sada, kakve službe sam lišen, kakve slave, djece, imetka, kakva brata? I da razumiješ novu vrstu nesreće, od njega sam ja utekao da ga ne vidim premda ga cijenim više od sebe samog i uvijek sam ga cijenio, da ne gledam njegovu tugu i žalobno odijelo i da mu ne pokazujem sebe očajnog i bijednog, sebe koga je on ostavio u punom sjaju. Izostavljam ostalo što je također nesnošljivo, jer me suze u tome sprječavaju. I onda, da li me naposljetku treba optuživati što osjećam bol, ili me treba otpuživati što sam postupio tako da ili ne uspijevam sačuvati ova dobra, što bi bilo lako da se unutar mojih zidova ne kuju planovi o mojoj propasti,⁴ ili da ih barem ne gubim time što ostajem živ?

Stoga ti ovo pišem više da me tješiš, što i činiš, nego da me smatraš vrijednim prekoravanja i progovora, i zato ti mnogo manje pišem i jer me žalost koči i jer više imam razloga da očekujem vijesti odande⁵ nego da ih sam pišem. Ako one budu pristigle, obavijestit ću te o svojoj odluci. Htio bih da mi što više pišeš o događajima, kako si i dosad činio, tako da uopće nema ništa što ne bih znao. Predamo 17. lipnja u Tesalonici.

¹ U Epir.

² To je bila služba konzula kada je čak bio nazvan i ocem domovine (*pater patriae*).

³ Plemenita pobuda da podrži institucije i legalitet republike.

⁴ Isključujući obitelj; ne može nagadati ni o kojem lažnom prijatelju.

⁵ Iz Rima.

8. Ad Fem. XIV, 2

Tulije pozdravlja svoju Terenciju, Tulijicu i Cicerona

Nemoj misliti da ja ikome pišem duža pisma, osim ako meni nije netko više napisao za koga smatram da mu treba odgovoriti. Niti ti imam o čemu pisati, niti u ovoj situaciji radim nešto teže. A tebi i mojoj Tulijici i ne mogu pisati bez obilja suza. Vidim, naime, da ste upravo najbjeđnije vi za koje sam uvijek želio da budete najsretnije, i to sam vam bio dužan osigurati, te bih i bio osigurao da nismo bili tako plašljivi. Našeg Pizona¹ najviše volim njegovom zaslugom. Njega sam putem pisma potakao, jer sam mogao, i zahvalio mu se, jer sam morao. Vidim da ti polažeš nade u nove pučke tribune.² To će biti sigurno ako Pompej bude htio, ali se ipak pribojavam Krasa.³ Vidim da ti sve činiš vrlo hrabro i s mnogo ljubavi i ne čudim se tome, već želim takav slučaj da tvoje nevolje olakšavaju moje. Naime napisao mi je Publije Valerije⁴, usrdan čovjek, što sam ja uz silan plač pročitao, kako su te vodili od Vestina hrama⁵ do ploče Valerije.⁶ Ah, moja svjetlosti, moja željo, od koje su svi obično tražili pomoć! Da si ti, moja Terencijo, tako ponižena, da tako ležiš u suzama i prljavštini i da se mojom krivnjom događa - ja koji sam druge spasio - da mi sami propadamo!

To što o kući pišeš, tj. o zemljištu, čini mi se da ću samo onda biti vraćen u život, ako nam ona bude obnovljena. Ali to nije u našoj moći. Žao mi je zbog toga da ti, premda i sama bijedna i opljačkana, pristaješ na onaj dio troška koji treba učiniti. Ako se taj posao obavi, sve ćemo nadoknaditi, a ako nas bude pratila ista sreća, zar ćeš bijedna odbaciti i ono što ti ostaje? Zaklinjem te, moj živote, pusti druge, koji mogu, samo ako žele, da podnesu trošak i, ako me ljubiš, nemoj uništavati to slabo zdravlje. Meni si pred očima i danju i noću i vidim da te snalaze svi napori. Bojim se da nećeš moći izdržati. Ali uviđam da o tebi ovisi sve. I zato, da postignemo ono čemu se nadaš i za što se zalažeš, brini se za zdravlje.

Ja ne znam kome da pišem osim onima koji meni pišu ili onima o kojima mi vi nešto pišete. Dalje neću odlaziti jer vi tako želite, ali htio bih da mi što češće šaljete pisma, osobito ako postoji nešto pouzdanije čemu bismo se mogli nadati. Ostajte zdravo, moje čežnje, ostajte mi zdravo. Predano 5. listopada u Tesalonici.

¹ Gaj Kalpurnije Pizon Frugi, prvi Tulijin muž, koji će ubrzo umrijeti. Odrekao se odlaska u Bitiniju u službi kvestora da bi se u Rimu zalagao za tastov povratak. Ciceron ga za žarom hvali u svom djelu *Brutus*.

² Nakon završenog Klodijeva mandata.

³ Iako je Pompej u tom trenutku bio najmoderniji političar u Rimu, ipak je Kras mogao negativno na njega utjecati u vezi Ciceronova pitanja.

⁴ Publije Valerije je bio bankar, a Ciceronu odan i vjeran prijatelj.

⁵ Na krajnjem istoku Foruma.

⁶ Postoje dvije moguće interpretacije: prema jednoj, kako je Valerije bio bankar i kako su javne licitacije potpadale dužnosti bankara, izraz *ad tabulam venire* znači samo "sudjelovati na licitaciji" (*tabula* je bila izložena javnosti da iznese uvjete prodaje). U tom slučaju postojala bi aluzija na to da su muževi protivnici ružno dočekali Terenciju koja je iz svoje kuće išla u Valerijevu banku, prolazeći pokraj Vestina hrama. Druga interpretacija smatra da je *tabula Valeria* ili Valerijeva slika ili slika (*tabula picta*) koju je dao postaviti na zid *Curia Hostilia* Marko Valerije Maksim Mesala kao sjećanje na svoju pobjedu nad Kartazanima 265. g.pr.n.e. Budući da je pokraj slike bilo snješteno sudište, Terencija je mogla biti sprovedena do sudišta da plati iznose u muževo ime ili da na konfiskaciju dade svoja dobra i imetak. Do sudišta je krenula iz Vestina hrama, gdje se susrela sa svojom sestrom Fabijom koja je bila vestalka.

9. Ad Att. III, 26

Ciceron pozdravlja Atika

Donijeli su mi pismo brata Kvinta sa senatskom odlukom koja je bila donesena o meni.¹ Namjeravam čekati potvrdu zakona² i, ako bude protivljenja, poslužiti ću se ugledom senata³ te ću se radije lišiti života nego domovine. A ti se, molim te, požuri doći k meni.

¹ Odluka je bila donijeta 1. siječnja kada su konzuli, nakon preuzimanja službe, izvještavali senat o političkim problemima i iznosili prijedloge koji su se odnosili na donošenje *senatus consultum* o tome.

² Narod u skupštini mora potvrditi zakon: glasanje je potvrđivalo *senatus consultum* koji se iznosio pred narod, i to mu je davalo snagu zakona.

³ Ciceron se pod svaku cijenu namjerava vratiti u domovinu podržavan senatskom odlukom, pa čak ako bi i narod odbio zakon i riskirajući Klodijev bijes koji bi ga mogao lišiti života.

10. Ad Att. IV, 1

Ciceron pozdravlja Atika

Čim sam došao u Rim i kako je ondje bila jedna osoba kojoj sam sigurno mogao dati pismo za tebe, smatrao sam da ništa prije ne trebam učiniti nego da tebi, koji si odsutan, izrazim veselje povodom svog povratka. Primijetio sam, naime, da iskreno napišem, da nisi bio niti hrabriji niti mudriji¹ od mene u davanju mi savjeta, i, u odnosu prema mojem nekadašnjem poštovanju prema tebi, da se nisi odviše iskazao u obrani mojega spasa, ali također da si ti, koji si u prvim momentima bio dionikom moje pogreške ili, bolje, ludosti i suučesnikom lažnog straha, isto vrlo teško podnio naše razdvajanje i da si za ostvarenje moga povratka uložio vrlo mnogo truda, revnosti, brižljivosti i napo-

ra. Stoga ti iskreno ovo tvrdim da mi je usred najvećeg veselja i najugodnijeg čestitanja nedostajao jedino tvoj pogled ili, još bolje, zagrljaj pa da mi se ispuni radost. Kada ga se jednom domognem, nikada ga više neću ostaviti. I ako ne budem isplatio sve plodove tvoje ljubaznosti, također i one od prošlog vremena koje sam morao zanemariti, odmah ću smatrati da nisam dovoljno dostojan ovog povratka sreće.

Dosad sam postigao ono za što sam smatrao da se vrlo teško može povratiti u mojoj situaciji: onaj moj javni sjaj, ugled u senatu, naklonost rodoljuba, i više nego što želim; što se, pak, tiče obiteljske imovine, za koju znaš kako je bila raskomadana, raznijeta i opljačkana, jako radim na tome, i toga ne trebam toliko tvoje bogatstvo, koje držim za svoje, koliko tvoje savjete pri sakupljanju i sređivanju onoga što mi je preostalo. Sada, premda smatram ili da su ti tvoji² sve napisali ili da su ti vijesti i glasine također sve prenijele, ipak ću ti ukratko napisati ono za što mislim da bi baš htio doznati iz moga pisma. Iz Dirahija sam oputovao 4. kolovoza, istog onog dana kada je bio predložen zakon o meni. U Brundizij sam došao 5. kolovoza. Ondje me je dočekala moja Tulijica, na sam dan svoga rodendana, koji je slučajno bio isto rodendan i brundizijske kolonije³ i [hrama] Salute⁴ koji se nalazi blizu tebe: ta slučajnost, koju je i svjetina zapazila, bila je proslavljena uz vrlo veliko veselje Brundizana. 8. kolovoza, dok sam još bio u Brundiziju, saznao sam iz pisma brata Kvinta da je čudesnim nastojanjem svih dobi i staleža te nevjerovatnim ustrčavanjem Italije bio predložen zakon centurionskoj skupštini. Zatim, pošto su me Brundizani odlikovali najvećim počastima⁵, tako sam putovao da su se odasvud k meni skupljali poslanici s čestitanjem. A u grad sam tako stigao da nije bilo nijednog čovjeka iz nijednog staleža poznatog kazivaču imena⁶ koji mi ne bi bio došao ususret, osim onih neprijatelja, kojima već samu tu činjenicu, tj. da su mi neprijatelji, nije bilo moguće sakrivati ili nijekati. Kada sam došao do Kapenskih vrata⁷, stepeništa hramova su od najniže stepenice bila ispunjena narodom. A kad mi je on⁸ izrazio čestitanje vrlo velikim pljeskom, slično mnoštvu ljudi i veliko pljeskanje su me slavili sve do Kapitolija, a na trgu i samom Kapitoliju je bilo mnoštvo kojem se trebalo diviti. Sutradan na senatskoj sjednici, koja je bila 7. rujna, zahvalio sam senatu. Dva dana nakon toga, budući da je vladala vrlo velika skupoća žita⁹ i kako su se ljudi najprije sakupljali ispred kazališta¹⁰, a zatim ispred senata, i na Klodijev poticaj vikali da nestašica žita nastaje mojom krivnjom, te kako se onih dana održavala senatska sjednica u vezi opskrbe žitom, i na njegovu je nabavku Pompeja dozivao glas ne samo naroda, već i uglednih građana, a on sam to i želio, te kako je mnoštvo izričito od mene zahtijevalo da ovo predložim, to sam i učinio i pažljivo izrekao prijedlog. Budući da bivši konzuli¹¹ nisu bili prisutni, jer su tvrdili da ne mogu bez opasnosti reći mišljenje, osim Mesale i Afranija¹², donijeta je senatska odluka na temelju moga prijedloga da se dogovori s Pompejem da preuzme tu službu i da se predsta-

vi zakon. Pošto je bila pročitana senatska odluka, održao sam govor, jer je narod odmah zapljeskao, po tom glupom i novom običaju, zbog javnog iščitavanja moga imena¹³. Svi prisutni magistrati, osim jednog pretora i dva pučka tribuna, dali su mi riječ.¹⁴ Mnogobrojni senatori i svi bivši konzuli sutradan nisu ništa zaniijekali Pompeju koji je iznio svoje zahtjeve. Kad je zatražio 15 legata, mene je imenovao prvim i rekao da ću ja u svemu biti drugi on. Konzuli su sastavili tekst zakona kojim se Pompeju daje na pet godina puna moć u nabavci žita po čitavu svijetu; drugi tekst je sastavio Mesije¹⁵, koji daje ovlast nad čitavim državnim novcem i pridodaje mornaricu, vojsku, te vlast u provincijama veću nego bi imali oni koji njima upravljaju.¹⁶ Onaj naš konzulski zakon se sada čini umjeren, a ovaj Mesijev neprihvatljiv. Pompej kaže da bi htio biti onaj prvi, a njegovi prijatelji onaj drugi. Bivši konzuli, na čelu s Favonijem¹⁷, mrmljaju; ja šutim, i to više što pontifici nisu ništa dosad odgovorili u vezi moje kuće.¹⁸ Ako oni budu poništili svetu obavezu, imat ću prekrasan prostor i konzuli će po senatskoj odluci procijeniti izgradnju; ako pak bude drugačije, razorit će sve, dati u zakup pod svojim imenom i procijeniti cijeli kompleks. Takve su moje prilike, kako u sreći promjenljive, tako u nesreći dobre. Što se tiče obiteljskog imetka, jako sam, kako znaš, uplašen. Osim toga postoje stanoviti domaći problemi¹⁹ koje ne povjeravam pismu. Brata Kvinta, poznatog po ljubavi prema domovini, odvažnosti, obdarenog iskrenošću, tako ljubim kako moram. Oče kujem te i molim da požuriš doći te da dođeš s tom namjerom da ne dopustiš da budem lišen tvoga savjeta. Započinjem neki početak drugoga života. Neki se već, koji su me branili dok sam bio odsutan²⁰, započinju potajno ljutiti na mene što sam prisutan, a otvoreno zavidjeti. Silno te želim.

¹ Ciceron nikada nije sebi oprostio što je prije vremena i bez borbe napustio Rim. Atik se također dao zanjati Ciceronovom panikom, pa nije izašla na vidjelo njegova istinska razboritost koja bi savjetovala Cicerona ne da bježi, već da se suoči sa situacijom i izbjegne progonoštvo.

² Atikovi rodaci.

³ Tulija je imala 19 godina; kolonija Brundizij bila je osnovana 244. g.pr.n.e.

⁴ Hram Salute nalazio se na Kvirinalu blizu Atikove kuće.

⁵ Tj. odlikovan počasnim odlukama, jer su mu s municipijskim odlukama bili dodijeljeni naslovi i službe.

⁶ Rob *nomenclator* bio je zadužen da pamti za gospodara imena osoba koje bi susretali.

⁷ Kroz ova vrata ulazilo se od *via Appia* u Rim.

⁸ Tj. narod.

⁹ Taj težak problem nastao je zbog nestašice žita i povećanja cijena nakon donošenja *lex Clodia* iz 58. g.pr.n.e., po kojoj se *plebs urbana*, tj. svaki građanin koji nije bio senatorskog ili viteškog staleža, upućivao na besplatnu podjelu žita. Gdje su se slavili *Ludi Romani* od 4. do 19. rujna? vjerojatno u drvenom kazalištu na Marsovu polju, jer je prvo stalno kazalište od kamena svečano otvorio Pompej tek 55. g.pr.n.e.

¹⁰ Što je bilo dobro za Pompeja, jer bi se oni bili usprotivili rastu njegove moći.

¹¹ Marko Valerije Mesala Niger bio je konzul 61. g.pr.n.e., pompejevac i Ciceronov prijatelj; Lucije Afranije, čovjek niskog porijekla, postao je konzulom 60. g.pr.n.e., Pompejev legat u ratu protiv Sertorija, Mitridata i u građanskom ratu.

Ciceron je bio imenovan kao predlagatelj u uvodu senatske odluke. Budući da nije obavljao funkciju niti jedne magistrature, Ciceron je morao tražiti dopuštenje magistrata za govor pred narodom.

¹² Gaj Mesije, pučki tribun, odan Pompeju i Ciceronov prijatelj koji će ga 54.g.pr.n.e. braniti od optužbe zbog nasilnog djelovanja. U građanskom ratu, nakon neznatnog oklijevanja, stupa na stranu Cezara kome će biti legat u Africi.

¹³ Upravitelj provincije imao je vlast (*imperium*) koja je obuhvaćala zapovjedništvo nad vojskom i civilnu sudsku nadležnost. Dodjeljivanje Pompeju *imperium* većeg od onog upravitelja nagovještaj je koji najavljuje principat: takvim *imperium maius* poslužiti će se i August.

¹⁴ Marko Favonije je bio protivnik trijumvira i 59.g.pr.n.e. suprotstavio se Cezarovu agrarnom zakonu isto kao što će se 55.g.pr.n.e. suprotstaviti zakonu *de provinciis consularibus*. U građanskom ratu slijedit će Pompeja, no nakon bitke kod Farsala dobit će Cezarov oprostaj. Neće se nalaziti među urotnicima, već će se sukobiti s Brutom i Kasijem kod Filipa gdje će pasti u zarobljeništvo.

¹⁵ Ciceronova kuća nalazila se na Palatinu, no bila je porušena, a prostor je bio posvećen hramu Liberte. Pontifici su trebali poništiti svetu obavezu (*tollere religionem*) objavljujući posvetu nevažecom.

¹⁶ Vjerojatno u odnosima s Terencijom, jer brata Kvinta u pismu obdaruje mnogim krasnim epitetima te je tako svaka sumnja isključena. Ciceron misli reći da su ga branili upravo zato jer je bio daleko, i njihova velikodušnost koristila je više njima da naprave dobar utisak nego njemu za koga su mislili da je sve izgubljeno. Sada kada se vratio, više ga ne trebaju sažaljevati, već mu zavidjeti.

Koraljka Crnković

Tradicija grčkog jezika u hrvatskom obrazovnom sustavu

Govor održan 20. lipnja, 2003 g, povodom Proslave grčkog jezika, na Pniksu.

Osobita mi je čast što se večeras na ovaj svečani dan nalazim među vama, na ovome mjestu koje nam svojom dalekom prošlošću budi najtoplije osjećaje, te što vas mogu pozdraviti u ime Hrvatskog društva klasičnih filologa i podijeliti s vama radost večerašnje proslave grčkog jezika.

Ova je večer veoma važna: slavimo rodendan grčkog jezika, dan osobit za sve nas, jer zapadni je svijet nastao i razvio se na temeljima antičke civilizacije, helenističkog svijeta, čiji jezik i mi danas s tolikom ljubavlju njegujemo i borimo se za njega.

Grčka je kolijevka civilizacije, duhovna roditeljica svih nas, te njezin jezik s pravom smatramo svojim. Svi se mi klasični filolozi u Europi svakodnevno borimo za budućnost klasičnih jezika i za njihovo očuvanje, a svoju borbu smatramo svojim zajedničkim zadatkom. Želja nam je budućim generacijama pokazati bogatstvo grčkog jezika i pobuditi u njima svijest o postojanju dubokih korijena antičke civilizacije i u ovom današnjem modernom svijetu.

Kao Hrvatici, filologu, profesorici starogrčkog i novogrčkog jezika, želja mi je večeras upoznati vas s nekoliko riječi o ulozi Hrvatske u očuvanju grčkog jezika i suradnji naših dviju zemalja.

Tradicija poučavanja klasičnih jezika u Hrvatskoj veoma je važna, a traje već gotovo 4 stoljeća. Prije točno godinu dana proslavljena je 395. godišnjica najstarije klasične gimnazije, one zagrebačke. Budući da je Crkva prije 4 stoljeća imala najjači utjecaj na obrazovanje u Hrvatskoj, Klasična gimnazija u Zagrebu osnovana je prije 400 godina kao Isusovačka gimnazija, s programom koji se temeljio na sintezi klasične naobrazbe i kršćanskih moralnih načela. Od svoga je osnutka škola neprekinuto djelovala, prolazila brojne reforme, njegujući tradiciju klasičnih jezika, osobito grčkog jezika i civilizacije. Od 18. stoljeća Klasična je gimnazija državna škola. Reformom školstva prije 30 godina pokušalo se ukinuti klasične jezike, no nasreću i politička je vlast shvatila važnost klasične naobrazbe u obrazovanju mladih, te je danas učenje latinskog i grčkog jezika nepobitno.

Danas u Hrvatskoj postoji 12 gimnazija u kojima se uče klasični jezici. U Zagrebu (gradu od milijun stanovnika) oko 1200 učenika uči klasične jezike, a čak su tri klasične gimnazije: Klasična gimnazija (državna), osnovana 1607. godine, Nadbiskupska klasična gimnazija, osnovana 1927. kao crkveno sjemenište, a od